

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉ

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часо̄писа Наш језик колеге,
̄пријатељи и некадашњи с̄уденӣи
̄освећују ̄роф. др Сре̄и Танасићу,
до̄исном члану АНУРС,
̄оводом седамдесе̄ година живо̄а
са искреним жељама за дугим живо̄ом
и не̄рекидним с̄варалаш̄вом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српском језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографиї (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социолингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Граматографија

УДК 811.163.41:811.163.1
81'362

Оригинални научни рад
Примљено 28. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

НАЈДА И. ИВАНОВА*
(Софијски универзитет „Св. Климент Охридски“,
Факултет за словенске језике)

СРПСКО-РУСКОСЛОВЕНСКИ МЕЋУОДНОСИ У СРПСКИМ ГРАМАТИКАМА РУСКОСЛОВЕНСКОГ ЈЕЗИКА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 19. ВЕКА

У чланку се образлаже неопходност целовитог истраживања улоге школске литературе из рускословенског језика у развоју српског књижевног језика прве половине 19. века. Анализирају се неке кључне лингвистичке и лингводидактичке идеје садржане у две граматике: *Рѣководство къ Славенстѣй Грамматицѣ* (1794) А. Мразовића, која је у разматраном периоду доживела четири издања, те *Рѣководство къ Славенской Грамматицы* (1830) Г. Захаријадиса.

Кључне речи: српске граматике рускословенског језика, А. Мразовић, Г. Захаријадис.

У историји српског књижевног језика током прве половине 19. века долази до постепеног ограничавања дотадашње употребе рускословенског језика у административној, правној и књижевној сфери, те до његовог коначног и трајног утврђивања као званичног црквеног језика. Занимљиво је да истовремено са сужавањем функционалне диференцијације рускословенског језика у српском друштву јача интересовање за његово учење, што је проузроковало не само поновно издавање и преписивање низа приручника, коришћених током друге половине 18. века него и настанак нових буквара, речника и граматика (Младеновић 1989). У тако насталој ситуацији примећују се индикације да се рускословенски утицај на формирање филолошке културе и језичких компетенција говорника српског језика датог пе-

* naida_iv@yahoo.mail

риода у знатној мери остварује управо преко школске литературе из рускословенског језика. У овом раду биће учињен покушај да се утврде неке посебности механизма дотичног утицаја на основу три поглавља (*правоглаголаније, гласоудареније и правописаније*) двеју граматика.

1. Најпопуларнија школска књига из тог предмета, чији је аутор Аврам Мразовић (1756–1826), а која је од почетка до средине 19. века имала четири издања: *Рѣководство къ Славенстѣй Грамматичѣ во Оупотребленію Славено-Сербскихъ народныхъ Оучилищѣ*. 1794¹; 1800², 1811³, 1821⁴, 1840⁵;

2. Граматика рускословенског језика Георгија Захаријадиса (1778–1850) у два тома: *Рѣководство къ Славенской Грамматичѣ Содержаще Правоглаголаніе, Гласовдареніе и Правописаніе на Употребленіе Часловаца и Ѣалтираца* (1830) и *Славенска Грамматика Содержаща Етимологию и Сунтаѣисъ* (1832).

Већина сличности у структурисању, систематизацији и тумачењу језичких чињеница у два уџбеника резултат је околности да аутори поштују и надграђују традицију раних источнословенских граматика, речника и буквара из 16–17. века, насталих у религиозним центрима Југозападне Русије и Московске Русије, који се у вези са организованим изучавањем рускословенског језика распрострањују у Србији још од прве половине 18. века. Истовремено, сваки од уџбеника настаје у специфичној социокултурној и језичкој средини, услед чега се у њима испољавају утицаји различитих новијих источнословенских, немачких, грчких и других граматичких традиција, те исто тако долазе до изражаја индивидуалне лингвистичке и лингводидактичке идеје аутора. Књиге су писане црквеном ћирилицом, метајезик код Мразовића је рускословенски, код Захаријадиса – славеносрпски са карактеристичним широким дијапазоном прекључивања и мешања регистара.

1. Циљеви и намена граматика

Мразовићева граматика створена је у периоду школске реформе Марије Терезије и Јозефа II, а у вези са спровођењем Фелбигерове методе, која има за циљ да ограничи улогу цркве и уведе свеопште световно образовање на савременим језицима народа у Хабзбуршкој монархији. У предговору А. Мразовић изражава своје убеђење о неопходности и корисности увођења рускословенског језика као наставног предмета у народне школе у административним областима монархије насељеним српским становништвом.

Према Мразовићу у уџбенику рускословенске граматице наставна грађа мора бити изложена на максимално сажет начин како би извођење

наставе било завршено за једну школску годину. Сличан приступ олакшао би не само учење датог језика него би омогућио савладавање и других језика који су „благопотребни“ за развој српског грађанског друштва. Другим речима, српски филолог ставља себи за циљ да у опис својстава рускословенског језика укључи и лингвистичка знања високог степена апстракције која би била релевантна и применљива уопште у учењу страних језика.

Књига Захаријадиса садржи посвету „високородном господару“, мецени Јеврему Обреновићу, написану у складу са ондашњом нормом тог жанра. У *Предисловију* је истакнуто да је граматика састављена шест година пре него што је штампана у Шапцу (тј. 1824. године), где је аутор предавао српској младежи словенску граматiku и филологију. Уџбеник је намењен часловцима и псалтирцима (тј. могао би се користити у најтрадиционалнијем (предграматичком) првом степену наставе словенског језика који укључује читање азбуке, *Часослова* и *Псалтира*). Истовремено Захаријадис посебно подвлачи своју намеру да се дају ђацима одређена знања о појмовима *членъ*, *періодъ*, о врстама „членова“ (*главним* и *побочним*, *предидућим* и *последуюћим*), тј. формирати вештине препознавања одређених синтаксичких и текстовних структура у писменој и усменој форми. Поред тога аутор изражава намеру да развије код ученика не само умећа правилног писања диктата (*кадъ мѧ учитель диктира*) него и самосталног стварања текстова (*кадъ сѣдне какво писменце да напише*) VII–IX.

2. Особине лингвистичке интерпретације

Прва три поглавља словенске граматике – *правоглаголаније*, *гласоудареније* и *правописаније* – имају кључну улогу у целовитој лингвистичкој концепцији аутора. Основне компетенције које се формирају њиховим савлађивањем јесу читање (у прва два поглавља) и писање (у трећем поглављу). Наведена усмереност условљена је традицијама ширења и функционирања црквенословенског језика међу православним Словенима у претходним раздобљима.

Обојица филолога начелно прихватају представу, утврђену у ранијим источнословенским граматикама, о постојању четири језичка нивоа, чије су основне јединице: 1) слово/глас (*писма*, *бѧква*) – самостална и најмања конструктивна јединица језика; 2) слог (*слогъ*); 3) реч (*реченіе*); 4) микро, макросинтаксичке и текстовне целине различитог степена структурне сложености (*слово/періодъ/колонъ*). Једна од специфичности граматика А. Мразовића и Г. Захаријадиса јесте што се свака од наведених јединица узастопно описује из две перспекти-

ве – с обзиром на читање (од писане према говореној форми језика) и с обзиром на писање (од говорене према писаној форми језика). У метајезичкој интерпретацији се графемски знаци, надсловни (акцентски знаци и титле), а исто тако и интерпункцијски знаци, описују у свом писано-говореном двојству, при чему се испољава њихова моделирајућа и организујућа функција у односу на језичку супстанцију.

На основу тога се приликом формулисања правила употребе да-тог графичког или интерпункцијског знака наводе поједине релевантне гласовнокомбинаторне, творбене и лексичко-семантичке особине рускословенског језика, као и специфичности поткласа одговарајућих врста речи, у којима се реализује дотично правило. Даље ће бити детаљније размотрен овај последњи дескриптивни поступак везан за тумачење морфолошког система рускословенског језика из ортоепске и ортографске перспективе.

С тим у вези вредна пажње је чињеница да се у обе граматике уводе и дефиниције одговарајућих врста речи у чијим се поткласама систематски употребљава одговарајући знак.

На пример, набрајајући положаје у којима се уместо *и* пише *ы*, А. Мразовић не само што издваја групу именица, које се завршавају на *-ына* (наводећи примере као *Рабына, пвстына, гордына*) него додаје у посебној примедби (*Примѣчаніе*) и дефиницију именице: *Свѣствинелное имѣ єсть, ємѣже єдино точію ѿ слѣдѹющихъ реченій, той, таѣ, тоє, приложитисѣ можетъ. Н.п. той члѣкъ, таѣ жена, тоє дѣтище* 22. На исти начин Г. Захаријадис формулише правило писања *ы*, илуструје га примерима, те уводи дефиницију именице као врсте речи: *Писмо ы пишесе ... 2. У свѣствителны имена, коѣ се ѡкончаваю на ына, на пр: Рабына, гордына, пвстына, милостына, и прочѣѣ. Примѣчаніе. Свѣствително имє єсть оно, кое само собомъ у словѣ разѹмѣти се може, или съ коимъ лице каково, или вещь каковы именовемо. На пр. Человѣкъ, древо, скоть, трава. Зовесе Свѣствително, ибо значи свѣство лица или вещи.* 59.

Начелно, у разматраним приручницима морфолошки систем језика није приказан у целини (што је урађено у поглављу *Етимологија /художнословље/истиннословље*), него се селекују само оне компоненте одговарајућих морфолошких подсистема, релевантне с тачке гледишта правила читања или писања. Дакле, у обе граматике примењује се сличан дескриптивни приступ, при којем се у облику примедби врсте речи појашњавају као непознати лингвистички термини. На тај начин се нуде неопходне додатне информације помоћу којих ученик може боље схватити особине одговарајућег словног или интерпункцијског знака у његовој писаној или говореној реализацији, али се имплицитно

ствара и једна целовита, општија представа о датој врсти речи и њеним категоријама.

Дефиниције врста речи тог типа карактерише висок степен апстракције, тј. већина њих су важеће за конкретне поткласе дате врсте речи и њених категорија (у којима се испољава дато ортоепско или ортографско правило); на снази су и у односу на остале поткласе исте врсте речи рускословенског језика (тј. и на оне од њих у којима се дато правило не остварује), али исто тако адекватно „покривају“ и особине аналогне врсте речи (која најчешће постоји) и у српском језику.

У вези с тим издваја се комплекс теоријских знања која би се потенцијално могла искористити за лингвистичко осмишљавање и матерњег језика, а која су предмет различите лингвометодичке интерпретације од стране двају филолога.

У приступу А. Мразовића испољава се начелно разумевање о неопходности јасног разграничења матерњег од другог језика с циљем да се избегне интерференција која се према аутору у највећој мери манифестује на гласовно-словном нивоу. Уп. примере уз једно од главних правила изговора вокалских знакова (*Самогласнаа в произношеніи едино вмѣсто дрзгаго да не премѣнаютса*), у којима се читање рускословенских речи с елементима српског фонетизма оцењује негативно: *Творѣць а не Твоѣраць, сватѣій а не светѣій* 5. Сличан став изражен је и у примерима који илуструју правило да се ниједно слово не сме додати ако се не чува у „правилном изговору“: *ѣсмь а не ѣсамь, прѣлиценіе а не прѣлащеніе* 31.

Са своје стране Г. Захаријадис пак не само да доста чешће уводи дефиниције врста речи у ортоепска и ортографска правила него на основу тога примењује различиту стратегију. Славеносрпски језик, који у његовој граматици врши функцију метајезика, у примерима и појашњењима почиње функционисати и као језик-објекат. У употреби рускословенског и славеносрпског језика у сегментима граматичког текста који представљају језик-објекат реализују се три могућности: 1) наводе се примери на рускословенском језику; 2) истовремено са примерима на рускословенском језику дају се и њихове српске кореспонденције (то су најчешће библијски цитати преведени с циљем да ученик разуме садржај или глосе); 3) за правило које би приказивало особине рускословенског језика наводе се примери на српском књижевном језику епохе у његовој функционално-регистарској диференцијацији. Неретко се запажа комбиновано коришћење наведених опција.

Специфика метајезичке интерпретације А. Мразовића и Г. Захаријадиса огледа се у начину на који оба филолога описују употребу једног

те истог интерпункцијског знака. На пример, у поглављу о ортографији протумачена је функција зареза да издвоји одређене интонацијско-синтаксичке целине у оквиру просте реченице или просте реченице у саставу сложене, при чему се тумачења два филолога битно разликују.

А. Мразовић наводи следеће правило о писању зареза: *Заплата(,) раздѣлаетъ реченїа непосредственнаго союза неимвцаа, обаче цѣломъ членъ принадлежащаа, еце же раздѣлаетъ и малыа члены, составляющаа вѣщїй членъ. Н. п. Демокритъ Благородный гражда-нинъ Афинскїй, великаго своего Богатства, своего великодвїиа, и своего пространнаго вѣжества ради, былъ оутѣха оубоогимъ, примѣръ богатымъ, и оукрашенїе отечества своего* 36–37.

На другој страни Г. Захаријадис преводи исто правило на српски језик (*Заплата употребљавасе најчешће. Она раздѣлюе реченїа, која непосредственногъ союза не имадѣ, обаче цѣломъ членъ принадлеже; ѿиштъ рздѣлюе и мале члене, кои сви већїй членъ саставляю ...* 77), али га даље детаљније објашњава издвајајући осам положаја употребе датог интерпункцијског знака. У његовој интерпретацији саоднос матерњег и другог језика јесте знатно сложенији.

Као пример могло би се навести правило о писању зареза испред везника. У самом набрајању везника мешају се (понекад груписане као међујезички синоними) јединице рускословенског и српског порекла: *да, нежелї, него, а, но, аль, али, обаче, же, кадѣ, убо, ерѣ, ербо, и проч.* Релативно ретко наводе се примери употребе зареза на рускословенском језику (*Дѣхъ убо бодрый, плоть же немоицна* 78), док српски примери (међу њима и пословице, афоризми и обрасци других кратких жанрова) преовлађују (на пр.: *Болѣ є свѣзъ лѣбацѣ съ миромъ, нежелї богата трапеза съ чиромъ. ... Дрво отъ плода, а человекъ отъ дѣла познаесе... 77). Даље аутор уводи и дефиницију везника као врсте речи (*Союзъ єсть часть слова нескланѣема, коа реченїа и цѣле члене чиновно свеже*), коју илуструје јеванђелским цитатом на рускословенском језику (Мат. 24.35), додајући његов превод на српски језик: *Небо и земла мимоидетъ, словеса же моа не мимоидѣтъ, то єсть небо и земла оће мимоићи, слова обаче моа неће мимоићи. У овомъ примѣрѣ: и, и же єсѣ два союза, кои слово чиновно свежѣ* 78.*

*

Мали број наведених примера, који су у граматицама знатно бројнији и разноврснији, омогућава да се пропрате неки битни механизми преосмишљавања рускословенске граматичке и језичке традиције у односу на актуелне тенденције у развоју српског књижевног језика из

прве половине 19. века. Специфично структурисање прва три поглавља граматика А. Мразовића и Г. Захаријадиса преекспонира двоструку гласовно-графичку природу основних јединица књижевног језика, приказујући радње читања и писања у симетричком саодносу као процесе декодирања писаних знакова, те кодирања гласовних знакова језика.

У Мразовићевој граматички испољава се концепција о другом језику као систему, састављеном од хијерархијски поређаних подсистема, чији елементи функционишу под дејством одређених правила, а која спречавају случајеве интерференције са матерњим језиком на гласовно-словном нивоу. Истовремено, изражен је став о постојању одређених апстрактних особина и принципа функционисања језика, који су вишег категоријског ранга, а чијим познавањем се може досећи не само адекватнији опис језика који се изучава него и олакшање учења било којег другог језика.

Уз битна подударана с Мразовићевом граматиком (која овде неће бити разматрана) у граматички Г. Захаријадиса може се пратити супротна тенденција. Мразовићеву концепцију Захаријадис прихвата и осмишљава као базу спровођења експлицитне аналогичности међу рускословенским и српским књижевним језиком епохе. На основу тога долази до остварења свесног трансфера општетеоријских знања стечених приликом учења рускословенског језика као другог језика, у циљу оптимизације наставе матерњег језика. На тај начин, поред своје функције метајезика, славеносрпски језик постаје конкурентан (а у трећем делу *Руководства* чак и потпуно доминантан) у улози граматичког језика-објекта. Према томе језички курс почиње као настава рускословенског језика, а завршава се као настава о битним синтаксичким, стилистичким и лексичким особинама српског књижевног језика.

Можда није случајно да наведена тенденција у највећој мери долази до изражаја управо у поглављима посвећеним ортоепским и ортографским правилима о интерпункцијским знацима, где Захаријадис укључује и српске текстове из области географије, астрономије, биологије, примере епистоларног стила епохе, обрасце јавног говора и сл. Будући да су правила употребе интерпункцијских знакова везана за нормирање битних особина синтаксе прости и сложене реченице, као и за процесе стилистичке диференцијације, њиховом применом на српску језичку грађу остварује се једна од могућности интелектуализације српског књижевног језика на тим нивоима која се одвија у разматраном периоду.

Вредна пажње је и чињеница да Мразовићева и Захаријадисова граматичка концепција егзистирају истовремено у ондашњем српском образовном систему, што потврђује изузетну сложеност и специфич-

ност развоја филолошких идеја у сфери наставе страног језика. У том контексту могло би се рећи да је можда П. Ј. Шафарик и имао својих разлога (с тачке гледишта упоредне историјске лингвистике која се управо у том периоду формирала као самосталан научни правац) оценили Захаријадисов рад као ... *само веома њовришно љравило о љравоји-су, није грамајика...* (Шафарик 2004: 259), али су, с обзиром на процесе везане за рускословенски утицај на развој српског књижевног језика прве половине 19. века, две граматике које су овде размотрене, као и остала наставна литература из рускословенског језика дотичног периода, вредне даљег истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Младеновић 1989: Александар Младеновић, Рускословенски језик у првој половини XIX века, у: Александар Младеновић, *Славеносрпски језик*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада – Горњи Милановац: Дечје новине, 48–53.
- Шафарик 2004: Павел Јозеф Шафарик, *Историја српске књижевности*, с немачког превеле Мирјана Д. Стефановић, Милана Мразовић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина – Нови Сад: Матица српска.

Najda I. Ivanova

SERBIAN AND CHURCH SLAVONIC INTERACTIONS, AS DISPLAYED IN THE SERBIAN GRAMMARS OF CHURCH SLAVONIC IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

In this article, the necessity of conducting a thorough exploration of Church Slavonic teaching literature in respect to the development of Serbian literary language in the first half of the 19th century is outlined. Some specificities of the following two grammars are examined, namely, these of *Рѣководство къ Славенстѣй Грамматицѣ* (1794) by A. Mrazovich which has four editions published in the aforementioned period and *Рѣководство къ Славенской Грамматицы* (1830) written by G. Zahariadis.

Keywords: Serbian grammars of Church Slavonic, A. Mrazovich, G. Zahariadis.